

1. Korte inleiding in de

Turkse traditionele muziek

Het is onmogelijk om te spreken van de Turkse muziektraditie alsof het om één muzieksoort zou gaan. In een gebied dat zo'n rijke historie heeft met zoveel verschillende bevolkingsinvloeden kun je verwachten dat ook de muziek zich heel verschillend heeft ontwikkeld. En inderdaad klinkt de volksmuziek in het zuid-oostelijke deel heel anders dan de volksmuziek aan de Zwarte Zee, die op zijn beurt weer heel anders klinkt dan de zigeuner volksmuziek in Thracië, etc.

Volksmuziek en klassieke muziek

Een belangrijk onderscheid is dat tussen de Turkse volksmuziek en de 'klassieke muziek' die in de paleizen tot ontwikkeling kwam. Het gebied dat nu Turkije heet, was van 1299 tot 1922 de spil van het veel grotere Ottomaanse wereldrijk, dat veel meer 'multicultureel' was dan alleen 'Turks'. De Turkse klassieke muziek (die ook Ottomaanse muziek genoemd wordt) weerspiegelt die bredere invloeden. De Turkse klassieke muziek herbergt niet alleen elementen uit de oorspronkelijke *Turkse* volksmuziek maar net zo goed uit de *Arabische* en *Perzische* muziek (*Perzië* was een rijk in het gebied dat nu *Iran* heet).

De opdracht tot het ontwikkelen van deze 'klassieke muziek' werd gegeven aan de Ottomaanse paleizen door de Sultans (de vorsten). Sommige van deze sultans (zoals Selim III) waren zelf begenadigde componisten, van wie tegenwoordig nog steeds stukken ten uitvoer worden gebracht!

Belangrijk voor de overlevering was dat de Ottomaanse muziek (in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Arabische klassieke muziek) in notenschrift geschreven werd, waardoor er nu nog delen van composities uit de veertiende eeuw bekend zijn. Op zijn beurt heeft de klassieke muziektraditie ook weer de volksmuziek beïnvloed. Het gevolg is een zeer rijk ontwikkelde muziektraditie!

Makams

Een belangrijk kenmerk van Turkse muziek is het makam-systeem, dat vrijwel hetzelfde is als in de Arabische muziek. Het makamsysteem is een zeer uitgebreid systeem om tonen te ordenen. Daarbij springen twee dingen meteen in het oog als je het vergelijkt met het westerse toonsysteem.

Allereerst zijn er *meer* tonen: op een piano heb je telkens zeven witte toetsen, met daartussen vijf zwarte toetsen. Samen zijn dat twaalf halvetoonsafstanden. Daarmee kun je alle westerse melodieën spelen. In de Turkse makams van de volksmuziek bevinden zich tussen elk van die witte en zwarte toetsen nog weer 'tussentonen', die we kwarttonen noemen.

In de klassieke Turkse muziek wordt een afstand tussen twee witte toetsen zelfs onderverdeeld in negen gelijke delen... !

Sommige luisteraars die voor het eerst kwarttonen horen, vinden soms dat het 'vals' klinkt... Maar als je er even aan gewend bent, zijn het de mooiste klanken die je ooit gehoord hebt!

Een tweede verschil is dat het makamsysteem niet is gericht op het spelen van verschillende tonen *tegelijktijd*, maar op het spelen van tonen *na elkaar* in een melodie.

Het makamsysteem ordent de tonen opeenvolgend, in zeer veel verschillende toonladders. De 'kwarttonen' klinken namelijk een beetje schril in combinatie met andere tonen. Akkoordinstrumenten als piano, acordeon en gitaar - die noten juist wel tegelijk spelen - zijn dan ook typisch voor westerse muziek, en worden in traditionele Turkse muziek niet of anders gebruikt.

Meer over *makams* kun je lezen in hoofdstuk 2. 'Makams'.

Usûls

Een ander kenmerk van de Turkse muziek is de grote ritmische variëteit. Die liggen besloten in de usûls: ritmische patronen die je op een percussie-instrument kunt spelen, en die ten grondslag liggen aan de muzikale composities. Een usûl is meer dan een maatsoort: het geeft niet alleen aan hoeveel tellen er in de maat zitten, maar ook welke tellen in de maat een zwaar accent krijgen en welke tellen een licht accent krijgen.

Door deze accenten wordt de maat als het ware onderverdeeld. Bestaat een maat bijvoorbeeld uit zeven tikjes, dan kan hij zijn onderverdeeld als $7=3+2+2$. Je telt dan **1,2,3,1,2,1,2** waarbij de 1 telkens benadrukt wordt.

Maar een maat van 7 tikjes kan ook onderverdeeld worden als $7=2+2+3$, en zelfs als $7=2+3+2$ (hoewel deze laatste verdeling zelden voorkomt).

De zware accenten noem je 'dum', de lichte 'tek'. De woordklanken 'dum' en 'tek' lijken op hoe het klinkt als je ze op een percussie-instrument speelt. 'Dum' is een laag klinkende slag in het midden van het vel, 'tek' is een hoog klinkende slag op de zijkant. De zware dum-noten worden telkens met het stokje of vlaggetje naar beneden genoteerd, de lichte tek-noten krijgen een stokje of vlaggetje naar boven. (Een noot met een stokje met vlaggetje duurt één tik, een noot met een stokje zonder vlaggetje duurt twee tikjes.)

Enkele voorbeelden van Turkse Usûl, met maatonderverdelingen ($2/8 + 2/8 = 4/8$, etc)

The image displays musical notation for Turkish Usûl rhythms. The first line shows a 4/8 measure divided into two 2/8 parts, with notes labeled 'dum' and 'tek'. The second line shows a 5/8 measure divided into 2/8 and 3/8, followed by a 6/8 measure divided into three 2/8 parts, and a 7/8 measure divided into 3/8, 2/8, and 2/8. The third line shows a 8/8 measure divided into 4/8 and 4/8, followed by a 9/8 measure divided into 2/8, 2/8, and 2/8, and a 10/8 measure divided into 3/8, 3/8, 2/8, and 2/8.

Waar westerse klassieke maatsoorten vooral twee, drie of vier tellen in een maat hebben, kennen we in de Turkse muziek maten van twee tellen tot wel 124 tellen! Dat laatste komt wel eens voor in klassieke

stukken: pas na 124 tellen gaat het ritmische patroon van 'dum-tek' zich weer herhalen.

Opvallend is ook dat veel van de veel voorkomende maatsoorten onregelmatig zijn: zeven, negen of tien tellen in de maat, in plaats van de in het westen gebruikelijke drie of vier. Dat laatste deelt de Turkse muziek met de balkanmuziek, hoewel de Turkse onregelmatige ritmes meer verscheidenheid kennen, en vaak wat ronder klinken dan de balkanritmes.

Instrumenten

Allereerst is zeker in de volksmuziek de stem natuurlijk een belangrijk 'instrument'. Het stemgebruik kenmerkt zich door veel versieringen (stembuigingen), die de melodie beweeglijk maken.

Het Turkse woord voor instrument is *saz*. Vaak wordt het woord *saz* ook gebruikt voor het meest voorkomende Turkse instrument, de baglama. Dat is een snareninstrument met drie groepen van dubbele snaren. Het wordt vaak gebruikt als begeleidingsinstrument voor vocalisten, maar het heeft in de loop der tijd in de volksmuziek ook een rol als volwaardig solo-instrument opgeëist. De baglama is het middelste lid in een hele familie van op elkaar lijkende snaar-instrumenten, van heel klein (cura) tot groot (Divan, bas saz). Andere belangrijke instrumenten in de volksmuziek zijn de G-klarinet (een langere en dus lagere klarinet dan in het westen gebruikelijk), de viool en de darbuka (een zogenaamde vaastrommel).

saz

Typische instrumenten voor buitenmuziek zijn de davul (Turkse trom) en de zurna (zeer snerpnd dubbelrietinstrument). Deze komen voor in feestmuziek, maar ook in Turkse militaire muziek.

v.l.n.r. davul en zurna

Belangrijke instrumenten in de klassieke muziek zijn de oud (de arabische luit), de kemence (knieviool), de tambur (snareninstrument met een zeer lange hals), de ney (fluit zonder echt mondstuk, waardoor er veel karakteristieke luchtgeluiden van afkomen) en de kanun (soort schootharp)

(v.l.n.r ney, kanun, kemence, ud)